

DÜNYA OPERA TARİHİ

OPERAYI HAZIRLAYAN ETMENLER

Müzik antik çağlardan beri dinsel törenlerin bir parçasıdır. Özellikle Katolik kilisesinde ayin müziği ya da metni olan "Missa"nın ortaçağda şarkılı olarak söylendiği, Bach, Beethoven gibi birçok bestecinin missa için müzik bestelediği bilinmektedir. Ortaçağda kilisede kısa dinsel oyunlar da sergileniyordu. Operanın hem dinsel hem de din dışı birçok öncüsü vardır. Dinsel oyunlar zaman içinde kilise dışına çıkarak gezgin tiyatro kumpanyaları tarafından şehir meydanlarında sergilenmeye başlamıştır. Uzun yıllar popülerliklerini kaybetmeyen bu oyunlar, 17. yüzyıla kadar sahnelenmeye devam etmiştir.

Pastoral drama, 15. ve 16. yüzyıllarda İtalyan soylu saraylarında hem kapalı mekanlarda hem de açık havada sergilenen ve oldukça rağbet gören bir eğlenceydi. Yunan mitoslarına ve masallarına dayanan konularıyla bu gösteriler; gösterişli dekorlar, kostümler, şarkılar, danslar ve enstrümantal parçalarla sahneleniyordu. 16. yüzyıla gelindiğinde, oyunların perdeleri arasında sahnelenen, kendi olay örgüsü bulunan, hafif ve dinlendirici ara piyesler (intermedi) popüler olmuştu. Kısa süre sonra bu eserler, hikayeleri, şiirleri, şarkıları, kostümlü sanatçılarıyla operanın belirgin öncüleri haline gelmiştir.

Kutsal konulara dayanan oyunlar; opera ile operanın dinsel eser olarak dengi olan oratoryo, güçlenmeye başlayınca geri plana itildiler. Müzikli dram olarak tabir edilebilecek eserler, 17. yüzyıl başlarında evrim geçirerek bugün opera denen türe, yani gösteri boyunca şarkı söylenen bir sahne sanatına dönüştü. Bu dönemdeki orijinal notalarda ve librettolarda operadan; "tragedia", "opera in musica", "dramma", "dramma in musica", "commedia" veya "commedia in musica" şeklinde bahsedilir. İtalya'da günümüzde de opera yerine "opera lirica" ifadesi tercih edilir, çünkü opera kelimesi müzikli dramı anlattığı kadar resim ya da roman gibi herhangi bir sanat eseri anlamına gelir.

1600'lü yılların başı operanın doğum tarihi olarak kabul edilir, aynı zamanda "barok" sanat akımının da geleneksel başlangıç tarihi sayılır. 17. yüzyılın erken dönem operaları öncelikle işin gösteri yanına odaklanır. Şarkı bundan ancak elli yıl kadar sonra önceliği almaya başlar. 19. yüzyılın sonlarına doğru devasa orkestralar ve senfonik parlaklık diğer öğeleri gölgeler. 20. yüzyıl başında ise operada en önemli öğe, konunun dramatik ve inandırıcı olmasıdır. Opera, iki sanat dalının temelleri üzerinde yükselir; tiyatro ve müzik. Rönesans'ın gelişen dünya görüşü ile yeni yaşam duygusu, dinde, devlette, hukukta, bilimde ve şüphesiz ki sanatta yeni arayışların ve gelişmenin fitilini ateşlemiştir. Bu büyük etki ile hızla gelişen opera; tiyatro ile müziğin kaynaştığı, edebiyatın, özellikle şiir ve plastik sanatların güç verdiği sanatların bileşimidir. Tiyatro sanatındaki söz ve müzik birbirini gölgelemeyip, birbirinin anlatımını güçlendirerek yeni bir sanat dalını; "Opera"yı geliştirmiştir.

OPERANIN DOĞUŞU ve İLK OPERA

Aydınlanmanın ve Rönesans'ın önde gelen merkezlerinden İtalya - Floransa'da Kont Giovanni Bardi'nin sarayında, dönemin ilerici aydınları, şairler, müzikçiler ve sanat teorikileri yani Floransa Akademisinin üyeleri, Camerata Hareketi adı verilen toplantılarda sanat sorunları üzerine tartışır ve yeni fikirler ileri sürerlerdi. Toplantılara katılan bu bir grup aydın, entelektüel fikir alışverişleri sonucunda, eski Yunan'daki müzikli dramları yeniden canlandırmak üzere çalışmalarına başlamışlardı.

1573'lü yıllara rastlayan Camerata Hareketi ve bazı denemelerden sonra tarihte bilinen ilk opera olarak; 1597'de Floransa karnavalında, Jacopo Peri'nin Ottavio Rinucci'nin sözleri üzerine bestelediği (Jacopo Corsi'nin müziksel katkılarıyla) "Dafne" adlı opera eseri sahnelenir. 1600 yılında, Floransalı ünlü sanat ve sanatçı koruyucusu Medici Ailesi'nin kızları Marie de' Medici ile Fransa Kralı IV. Henri'nin önemli bir siyasal olay olan evlilik kutlamalarında, besteci Jacopo Peri ve Giulio Caccini, Rinucci'nin "Euridice" adlı mitolojik pastoral oyununu opera olarak bestelerler. Diğer soylu ve zengin aileler gibi Mediciler de güçlü sanatçıları çevrelerinde bulunduruyorlardı. Opera, parlak ve zengin bir eğlence aracı olarak hem kilise hem de soylular tarafından büyük bir coşkuyla benimsenir. Aynı yıl Emilio dei Cavalieri Roma'da "Ruh ve Bedenin Piyesi" adlı ilk dinsel operayı sahneler. Bu çalışmalarla, 16. yüzyılın son on yılında, başından sonuna kadar müzikli, tek bir uzun drama fikri şekillenmeye başlar. Dans için de bazı göstergeler vardır. Dans, Rönesans döneminde başlı başına bir sanat formu haline gelmiştir. Erken dönem operalarda dans, genellikle koroyla birleşir.

Düşünsel anlamda opera; Rönesans akımının özgür ve hümanist bakış açısından yola çıkarak, kilisenin müzik üzerindeki baskısına bir tepki olarak doğmuştur. Opera; bugünkü tanımıyla, solistleri, korosu, orkestrası, kostümü, sahnesi, ışığı, dramatik oyunu ile müziğe uyarlanmış tiyatrodur. Önceki müzikli oyunlarda olduğu gibi operada müzik, oyuna sonradan eklenmiş bir bölüm değildir. Operanın müziği, metin ve sahnelemeyle kenetlenmiş bir ögedir. İlk opera eserlerinden sonra opera sahnesine sonradan eklenen bale, sahne efektleri, zengin çalgı topluluğu, dekor ve ışık derinliği operaya yeni anlamlar kazandırmış, zamanla gelişerek 19. yüzyılın görkemli sahne yapıtlarına yol açmıştır.

Müzik alanında Barok çağı başlatan Claudio Monteverdi, çağdaşı Shakespeare'in tiyatrodaki yaptığı atılımları müzik alanında gerçekleştirmiştir. Kendisinden on yıl önce doğmuş Opera sanatı, Monteverdi ile kazandığı ivmeyle büyük adımlar atarak çalgı müziğinin ve çalgıların gelişimini sağlamıştır. Cesur denemeler yapan besteci, doğal sesleri kullanarak insan duygularının müzikteki eşdeğer anlatımını ifade etmeye çalışmıştır.

Barok döneme geçiş ile müziğin yükselişi hız kazanmıştır. Kilise müziğinin geniş halk kitlelerine hitap eden yaklaşımı, opera sanatıyla bireyselleşmiş, çokseslilik ve ezgisel egemenlik ön plana çıkmıştır. İtalya'da barok dönemin ortalarında temsillerin çoğunluğunu tiyatro oyunları değil, operalar oluşturuyordu. Floransa'da doğan opera sanatının serpilme evresini Monteverdi'nin öncülük ettiği Venedik Okulu üstlenmiştir. 1637 yılında Venedik'te, halka açık ilk opera binası Teatro San Cassiano hizmete girmiştir. Böylece opera sanatı saray duvarları arkasında gerçekleşen bir sanat etkinliği olmaktan biraz olsun çıkarak, bilet parasını ödeyen herkesin izleyebileceği sanat gösterisi kimliğine ilk adımı atmıştır. Çok geçmeden opera, tüm kamusal alanlara ağırlığını koymuş, altmış küsur yıl boyunca yalnızca Venedik'te dört yüz farklı operanın prömiyeri yapılmıştır.

17. yüzyılın başlarında operanın İtalya'da gördüğü büyük ilgi diğer Avrupa ülkelerinde yaygınlaşmasını sağlayamamıştır. İspanya'da "Zarzuella" denen bir opera türü ortaya çıkmış, İngiltere, Fransa ve Almanya bu yeni oyunlu müzik biçimine ilgi göstermemiştir. İngiltere; İtalyan ve Fransız örneklerinden alınmış, çalgılı, oyunlu, danslı eski "Masque" oyunları geliştirmiştir. Operanın Fransa ve İngiltere'de filizlenişi 1670'li yıllara, Almanya'da 1700'lü yılların sonrasına rastlar. Opera, yüzyıllar boyunca İtalyan müzikçilerin öncülüğünde gelişen

bir sanat olarak kalmıştır. Genellikle Avrupa'nın diğer ülkeleri İtalya'nın izinden gitmiştir. Fransa'da ilk opera 14. Louis'nin emriyle Jean-Baptiste Lully tarafından bestelenmiş ve yine onun öncülüğünde yerleşmiştir. Besteci, dansçı, kemancı Lully'nin Molière ile işbirliği sonucunda ortaya çıkan, dans ağırlıklı müzikli sahne eseri olarak tanımlanabilecek "operaballet"

(comédie-ballet) halka açık temsiller yapmaya başlamıştır. Operada uvertürü yerleştiren ilk besteci de Lully'dir.

İngiltere'de opera, Henry Purcell'in İtalyan üslubu operaları sayesinde özgün ve derin melodik niteliğiyle değer kazanmıştır. Purcell, semi-opera (yarı opera) denilen bol müzikli tiyatroyu literatüre kazandırmıştır.

Alman besteci Haendel, İngiltere'de İtalyan stili opera yazarken, Almanya'da opera, 17. yüzyılın ilk çeyreğinde İtalyan ve Fransız stillerinin egemenliğinde gelişmiştir. İlk Almanca opera olarak; 1644 yılında Staden tarafından yazılan "Seelewig" adlı eser gösterilebilir. 17. yüzyılın son çeyreğinde İtalya'da Venedik opera hareketi son bulmuş, Napoli opera stili, İtalyan opera sanatına yeni bir soluk getirmiş ve "bel canto" (güzel şarkı söyleme sanatı) geleneğini geliştirmiştir. Bel canto söylemek 18. yüzyıl Napoli operasında geliştiği için napoliten adını almıştır. 18. yüzyıla kadar kadının sahneye çıkması, koro içine bile kadın sesi alınması yasaktı. Bu dönemde "castrato" adı verilen hadım edilmiş ve böylece soprano sesini koruyabilmiş erkek sanatçılar İtalyan operasında gelenek haline gelmiştir.

Aydınlanma çağının yaşandığı 18. yüzyılda opera; "Opera Seria" (ciddi konulara eğilen opera), "Opera Buffa" (güldürü ağırlıklı opera) ve daha sonrasında "Grand Opera" (gösterişli, büyük opera) türlerinde gelişim gösterdi. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde, libretto yazılmasında en büyük etken İtalyan akademileriydi. Gerek opera gerekse tiyatrodaki uzun soluklu eserlerin perde arasına, hafif interlödler, diyaloglara dayalı komediler, skeçler veya danslar koymak yerleşmiş bir gelenektir. Intermezzo denen bu skeçler, çok geçmeden başka şehirlere yayılmıştır. 1710'lara gelindiğinde opera seria prodüksiyonlarının çoğunda intermezzo bulunuyordu. Türün başarılı örneği Pergolesi'nin "La Serva Padrona" adlı intermezzosu birçok İtalyan ve Fransız besteci üzerinde etki yaparak "Opera Comique"nin doğmasına yol açtı.

Opera sanatı geçen zaman içinde gelişmiş, farklı türleri ile zenginleşmiştir. İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere arasında yaşanmış etkileşim dolayısıyla sahne eserleri benzer özellikler sergilemişlerdir. Örneğin İtalyan "Opera Buffa"sı, Fransa'da "Opera Comique" (opera comique 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra; ağır ve trajik olmayan, gerçekçiliğe yer veren, hem ciddi hem komik öğeleri barındıran eserleri ifade eder), İngiltere'de "Ballad Opera", Almanya'da ise "Singspiel" olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde opera faaliyetlerinin yeni merkezi İtalya yarımadasından Paris'e doğru kaymıştır.

18. yüzyılın ikinci yarısında klasisizm akımı doğmuştur. Dönemin ünlü bale öğretmeni ve koreograf Jean-Georges Noverre, doğallık anlayışını baleye getirerek bu alanda klasisizmin yolunu açmıştır. Yüzyılın sonlarına doğru, opera seria çekiciliğini kaybetmeye başlamıştır. Erken klasik dönemin önde gelen opera bestecisi Christoph Willibald Gluck, opera sanatında doğallığı ve yalınlığı savunan düşünceleriyle tüm klasik dönem boyunca geçerli olan uluslararası bir opera türü yaratır. 18. yüzyılın son yirmi yılı ile 19. yüzyılın ilk yirmi yılı Opera Buffa'nın en parlak dönemi olmuştur. Aydınlanma felsefesinin müzikteki önemli yansıması sayılan Wolfgang Amadeus Mozart, opera buffa'nın yalınlığı ile opera seria'nın daha derin

müzikal anlayışını birleştirmeye uygun bir zamanda tarih sahnesine çıkmış ve hemen her türde olduğu kadar opera alanında da verimli çalışmalar yapmıştır.

İtalya, Fransız Devrimi'nin yarattığı sarsıntı ve izleyen savaşıardan müzik açısından pek olumsuz etkilenmemiş, aksine profesyonel müzisyenlerin çoğu daha fazla seyahat olanağı bulmuştur. Bu da, İtalyan operasının Rusya, Polonya ve Macaristan gibi ülkelere yayılmasını hızlandırmıştır. 1789'da başlayan Fransız Devrimi'nin üzerinden çok geçmeden Napolyon Savaşları yaşanmıştır. 19. yüzyıl başlarında Avrupa toplumu politik ve sosyal açıdan sürekli bir karışıklık içindeydi, ancak sonrasında orta ve çalışan sınıflar için daha iyi bir yaşam umudunu da içinde barındırmaktaydı. Opera bu dönemde yeni orta sınıflara seslenmeyi hedeflemiştir.

19. yüzyıl; düşsel, yumuşak, kişiselliği ve duyguyu öne çıkaran yaklaşımıyla Romantizm Çağı olarak bilinir. 18. yüzyılın Akıl Çağı'na karşı bir tepki olarak ortaya çıkan romantizm, klasizm sonrasında egemen olan bir edebiyat, felsefe ve sanat hareketidir. Opera sanatı en büyük gelişmeyi bu yüzyılda kaydetmiştir. Romantik operanın öncüsü Carl Maria von Weber'dir. Yüzyılın ilk yarısında opera sanatındaki gelişim Rossini, Donizetti, Bellini gibi İtalyan bestecilerle sürmüştür. Yüzyılın ilk yarısında Fransız Devriminin getirdiği değişimler ve Napolyon'un debdebeli sanat anlayışı yeni bir opera türünün doğmasına yol açmıştır. Kalabalık sahneler, tarihsel ve mitolojik kahramanlık konuları, bale, dans, geniş koro, zengin dekor ve alabildiğince görkemli müzik ile "Grand Opera" adlı tür doğar. Bu dönemde, şatafatlı ama yapay içeriğiyle Grand Opera'nın yanı sıra daha doğal, daha insancıl, içindeki gerçekçi diyaloglar ile tiyatroya daha yakın bir tür olan "Opera Comique" de varlığını sürdürüyordu. Opera comique'i Grand opera'dan ayıran şey; konunun izleyiciyi güldürüp güldürmemesi değil, diyalogların müziksiz olarak söylenip, söylenmemesidir.

19. yüzyılın ikinci yarısında romantizm gelişimini yeni boyutlarda sürdürmüş, toplumsal olayların yoğunluk kazanmasıyla düşünce ve sanattaki yeni akımlar önce edebiyatta çok geçmeden de müzikte kendini göstermiştir. Romantik dönemin en önemli özelliklerinden biri, her ülkenin kendine özgü bir müzik anlayışı geliştirmesi, böylece kendi ulusunun renklerini taşıyan bestelere yol açılmasıdır. Olgunlaşan opera sanatı, Giuseppe Verdi ve Richard Wagner'in tarih sahnesine çıkışından itibaren doruk noktasına ulaşmıştır.

R. Wagner; opera izleyicisinin yerleşik beğeni ve alışkanlıklarını umursamayan, felsefe ve politikanın bir ucundan öteki ucuna savrulan kişiliğinin yanı sıra, opera sanatına yeni bir öz, armoni bilimine (Wagner armonisi) yeni bir aşama kazandırmıştır. Wagner, romantik çağın sonunda "Gesamtkunstwerk" (bütünsel eser) kavramı ile operayı 'tüm sanat dallarının bileşimi' olarak nitelemiştir: Tiyatro, edebiyat, şiir, mimari, plastik sanatlar ve müzik opera sanatında birbirinden kopuk öğeler değil, birbiriyle kaynaşmış öğelerdir. Wagner operada yapı yönünden bir yenilik olarak "Leit-motif" (ana motif, kılavuz motif) müziksel simgesini benimsemiştir. Bu kavramın amacı; belirli ezgisel motiflerin operadaki temel fikri, bir olayı ya da kişiyi açıklamaya ve dinleyiciye hatırlatmayı sağlamaktır.

G. Verdi; yapıtlarındaki ulusalcı ve bağımsızlıktan yana tutumuyla Devrimin Müzik Ustası olarak ün yapmış, adı yurtsever İtalyanların simgesi olmuştur. Operanın şiirle örülü sözlerini müziğin yardımcısı olarak görmüş, orkestrayı renklerle dolu büyük bir eşlikçi konumunda değerlendirmiştir. Opera tarihinin önemli simalarından olan besteciyi; solistlerin, koronun, orkestranın dengesine verdiği önem nedeniyle müziksel açıdan romantizmin ileri çağında

değerlendirmek gerekmektedir. Verdi'nin temel amacı; müzikte düşünce dolu, inandırıcı ve gerçekçi insan betimlemesini gerçekleştirmektir. Halkla bütünleşen tüm eserleriyle İtalyan opera geleneğini taçlandırarak sürdürürken, psikolojiye derinlemesine giren, insan tiplerinde ve duygusal çatışmayı yansıtmakta çeşitlilik gösteren opera üslubunu benimsemiştir.

İlerleyen zaman içerisinde romantizmin ağır opera anlayışına karşı bir tepki olarak ortaya çıkan "Operet", 19. yüzyılın ikinci yarısında Viyana ve Paris'te neşeli, kendine özgü pırıltıları olan, şakacı özelliğiyle hafif ama sevimli ve bu özellikleriyle geniş halk kitlelerine seslenen müzikli sahne oyunudur.

19. yüzyılın toplumsal ve siyasal olaylarının etkisiyle Avrupa'nın hemen her ülkesinde yaygınlaşan 'gerçekçi kavrayış', müzik sanatında da çok geçmeden yerini bulmuş, Paris'te "Drame Lyrique" adı verilen yeni bir gerçekçi opera çeşidi doğmuştur. Charles Gounod ve Georges Bizet bu türün önemli bestecilerindendir. Operada gerçekçilik – "verismo" akımının çağdaş yaşamın sıradan insanlar arasındaki görüntüsünü yansıtmaya çalışan bu türün ilk eserlerinden biri olarak Fransız besteci Bizet'nin "Carmen" operası kabul edilir. Gerçekçi akımın İtalya'daki ilk örneği A.Ponchielli'nin "La Gioconda" operasını, verismonun başlıca iki temsilcisi olan R.Leoncavallo'nun "I Pagliacci" ve P.Mascagni'nin "Cavalleria Rusticana" adlı operaları izlemiştir. Opera sanatının önemli modern dönem temsilcilerinden Giacomo Puccini verismo akımının yetenekli bestecilerinden biri olmuştur. Richard Strauss ise özellikle opera eserleriyle modern dönemi Almanya'da başarı ile temsil etmiştir.

20. yüzyılda, izlenimci akımın temelinde dönemin ilk büyük operası; Claude Debussy'nin "Pelleas ve Melisande" adlı eseridir. Bu yüzyıl; bilimde, teknolojiye ve toplumsal yaşamda büyük gelişmelerin çağıdır. 'Yeni Klasizm', 'Yeni Romantizm' gibi pek çok yeni akımın yer aldığı bir dönemdir. Modern operayı hazırlayan akımlar; post-romantizm, ulusçuluk ve İtalyan gerçekçiliğidir. 1900'lerle birlikte ruhsal sorunları dışı vuran, toplumsal değerleri içeren, kısa süreli, güncel konuları işleyen ve sıradan dekor - kostüm uygulamaları gerektiren operalar bestelenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarından 1950'lere kadar ürün veren bestecilerin genelinde ulusalcı çizgiler görülmüş, aydınlanma felsefesi temelinde ulusal bilincin yükselmesi ve gelişen ulusalcı sanat akımları sayesinde, Rus Beşleri'nin öncülüğünde, tüm Avrupa ülkelerinde önemli besteciler ulusal kimlikleriyle ve ulusal müzik okullarıyla müzik ve opera dünyasına pek çok yeni eser kazandırmıştır. Bu yüzyıl, klasik bale sanatının ve bestelerinin de geliştiği zaman dilimidir. A.Adam'ın "Giselle", L.Delibes'in "Coppelia" ve "Sylvia", P.İ.Çaykovski'nin "Kuğu Gölü" ve "Fındıkkıran" baleleri bu eserlere örnek gösterilebilir. 20. yüzyıl bestecilerinin çoğu aynı yapıtta birden fazla eğilimin çok yönlü olanaklarını kullanmışlardır. Yüzyılın ikinci yarısında deneysel çalışmalar, yeni sanat akımları ve buluşlarla birlikte yeni müzikler gelişmiştir. Bu sürede yeni bestelenmiş operaların yalnızca birkaçı kendi ülkeleri dışında başarı kazanmışlardır.

Yeni müzik hareketi, öncü bestecilerin sayesinde tüm ülkelere yayılmıştır. Bu dönemde müzikteki yeni arayışlar ve teknikler özgün adlarla anılmışlardır. Bunlardan bir kısmı akım ya da eğilim, bir kısmı da kullanılan tekniklerden kaynaklanan adlardır. Örnek olarak; dizisel müzik, somut müzik, elektronik müzik, rastlantısal müzik, minimalist müzik vs. gösterilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa müziğiyle bütünleşmesi ve caz müziğın dünyayı saran etkileri bu döneme rastlar. Opera alanında tüm dünyada önemli eserler verilmiştir. İ.Stravinski'nin "Bülbül", P.Hindemith'in "Ressam Matis", S.Prokofiev'in "Üç Portakala Aşk", çocuklar için "Peter ve Kurt", B.Brecht'in "Üç Kuruşluk Opera", G.Gershwin'in "Porgy ve Bess", G.C.Menotti'nin "Konsolos" adlı eserleri günümüz operalarına örnek olarak gösterilebilir. Opera sanatının dört yüz yıllık tarihinde kırk binden fazla eser sahnelenmiştir.